

Н. В. Кучумова,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті розглянуто результати аналізу синтаксичного способу утворення багатокомпонентних стоматологічних термінів на основі англomовного словника «Mosby's Dental Dictionary». Виявлено основні найбільш продуктивні моделі багатокомпонентних термінів-словосполучень у підмові стоматології.

Ключові слова: структурний аналіз, модель багатокомпонентного стоматологічного терміна.

В статье рассмотрены результаты анализа синтаксического способа образования многокомпонентных стоматологических терминов на основе англоязычного словаря «Mosby's Dental Dictionary». Определены основные наиболее продуктивные модели многокомпонентных терминологических словосочетаний в стоматологической терминологии.

Ключевые слова: структурный анализ, модель многокомпонентного стоматологического термина.

The article highlights the outcomes of a structural analysis of multi-component term-combinations on the basis of «Mosby's Dental Dictionary». The main productive models of dental multi-component term-combinations are determined.

Key terms: structural analysis, dental multi-component term-combination model.

Аналіз галузевих терміносистем є одним із провідних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень. Зокрема, багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців присвячено вивченню медичної термінології (Абрамова Г. А., Мотченко І. В., Маджаєва С. І., Пестерова Н. В., Соколов В. В., Янков А. В.). Окремі аспекти фармацевтичної терміносистеми вивчала Філімонова Г. І. (1995), дослідження офтальмологічної термінологіки провела Швецова С. В. (2005), особливості кардіологічної лексики досліджувала Смірнова К. В. (2012), вивченню термінологіки біотехнологій присвячено дисертаційне дослідження Кудінової Т. А. (2006), певні аспекти терміноутворення підмови стоматології вивчали Коновченко Н.Д. (2004), Дудецкая С. Г. (2007). Увага багатьох лінгвістів зосереджена на вивченні саме багатокомпонентних термінів, що домінують у більшості терміносистем [1-5]. Переважання термінів-словосполучень у сучасних термінологіях є загальною тенденцією зумовленою необхідністю позначення і уточнення нових складних понять та явищ у процесі їх пізнання та виявлення специфічних ознак.

Для термінів-словосполучень (ТС) характерні такі ознаки: стислість форми, відсутність експресії, стилістична нейтральність, прозорість семантики, тенденція до моносемії в межах терміносистеми. ТС мають вагомий дериваційний потенціал, оскільки вони допомагають сформулювати нове поняття за рахунок перетину понятійних варіантів компонентів, що входять до складу ТС [1, с. 107].

Вивчення термінотвірних особливостей стоматологічних ТС є актуальним з огляду на невпинне зростання поняттєвого арсеналу стоматології та ускладнення її метамови. Ґрунтовне дослідження структури ТС та визначення продуктивних моделей їх формування є важливим для вдосконалення методики стандартизації нової стоматологічної термінології та для забезпечення автоматизованого пошуку інформації.

Метою статті є проведення аналізу синтаксичного способу творення англійських стоматологічних БТС та виявлення продуктивних моделей утворення БТС у підмові стоматології.

Матеріалом дослідження слугували 1019 термінів, відібраних методом суцільної вибірки із англomовного термінологічного словника «Mosby's Dental Dictionary» [6].

У термінологічних дослідженнях багатокомпонентні термінологічні словосполучення позначаються різними найменуваннями: полівербальні терміни, терміни-ланцюжки, багаточленні терміни, полілексемні терміни, складноструктурні субстантивні словосполучення, багатокомпонентні термінологічні словосполучення, складені терміни, термінологічні конструкції, термінологічні комплекси. Ми використовуємо термін «багатокомпонентні терміни-словосполучення» (БТС) як найбільш прийнятний. Багатокомпонентними термінами-словосполученнями вважаємо окремо оформлені, семантично цілісні сполучення, що складаються із трьох або більше слів. За кількістю терміноелементів досліджувані стоматологічні БТС поділяємо на три-, чотири-, п'яти- та шестичленні. Компонентом БТС слугує однослівна лексема. Незалежно від кількісного складу БТС, його стрижневий елемент визначає родові поняття, а визначальні елементи уточнюють це поняття.

У результаті дослідження виявлено, що найчисельнішою групою серед стоматологічних БТС є трикомпонентні терміни-словосполучення (ТТС) – 759 одиниць (75% від загальної кількості багатокомпонентних термінів). Утворення ТТС відбувається на основі двокомпонентних термінологічних словосполучень за 12 моделями. Найбільш поширені ТТС можемо класифікувати як ад'єктивно-іменні, іменні, прикметниково-іменні та комбіновані. Кожен термін складається із стрижневого слова, що вказує на родові поняття, та залежних компонентів, що називають видові ознаки. Найбільш частотними моделями ад'єктивно-іменних ТТС є: $A + N_1 + N_2$ (215): *abnormal tooth mobility* (патологічна рухомість зубів), *periodontal ligament nerves* (нерви періодонтальної зв'язки), *hereditary enamel hypoplasia* (вроджена гіоплазія емалі); $A_1 + A_2 + N$ (200): *submandibular salivary gland* (піднижньощелепна слинна залоза), *benign migratory glossitis* (доброякісний мігруючий глосит – запалення язика), *removable partial denture* (знімний мостоподібний зубний протез). Компоненти ад'єктивно-іменних ТТС можуть бути виражені однокореновими та афіксальними лексемами або складними та складнопохідними прикметниками (відповідно – 555 та 53); однокореновими та афіксальними або складними та складнопохідними іменниками (відповідно – 714 та 12), епонімами у загальному відмінку (7). Складні слова можуть бути виражені поєднанням іменника з іменником: *water-turbine dental unit* (стома-

тологічна установка з водяною турбіною), *temporomandibular pain-dysfunction syndrome* (больовий синдром скронево-нижньощелепної зв'язки). У ролі складних слів можуть також виступати прикметник із іменником: *single-tooth subperiosteal implant* (субперіостальний імплантат одного зуба); *ultra high-speed handpiece* (високошвидкісний наконечник бормащини), *hard-alloy dental drill* (твердосплавний стоматологічний бор).

У досліджуваній вибірці виявлено 6 варіантів моделей іменних ТТС. Серед них найбільш поширеною є модель $N_1 + N_2 + N_3$ (117): *root canal file* (файл для лікування каналів кореня зуба), *air turbine handpiece* (наконечник для турбінної бормащини з пневматичним приводом), *root canal spreader* (зонд для пломбування кореневого каналу). Виявлено також 2 варіанти моделі прийменниково-іменних ТТС: $N_1 + \text{Prep.} + N_2$ (67), $N + \text{Prep.} + \text{Eponym}$ (3): *abutment of implant* (зуб для кріплення імплантанта), *dehydration of gingiva* (зневоднення тканини ясен), *mummification of pulp* (висихання тканини пульпи), *curve of Wilson* (фронтальний вид вигину гострих кінчиків зуба). Компонентами іменних ТТС можуть бути терміни (стоматологічні, загальномедичні та загальнотехнічні) або загальними словами. Стрижневі слова та означальні елементи виражені, здебільшого, однокореневими та афіксальними лексемами (465): *root canal therapy* (лікування каналів кореня зуба), *denture inclusion markers* (тимчасові маркери відтискової поверхні при виготовленні знімних протезів), *root canal orifice* (верхівковий отвір кореня зуба); складними та складнопохідними словами і термінами (8): *cross-arch bar splint* (стоматологічний пристрій для запобігання зміщення зубів), *dihydroxyaluminium sodium carbonate* (дигідроксид алюмінію карбонат натрію), *chlorhexidine chip therapy* (спосіб лікування хвороб пародонту за допомогою хлоргексидину); епонімами у загальному та присвійному відмінках (18): *Kurer anchor system* (використання штифтів для закріплення коронок), *line of Retzins* (послідовне розташування різних шарів емалі під час формування коронки), *Palmer's tooth notation* (система позначення зубів за номером та квадрантом).

Крім того, виявлено 9 моделей комбінованих ТТС, серед яких найпоширенішими є такі: $\text{Part.II} + N_1 + N_2$ (29): *underdeveloped tooth tissue* (недорозвинена тканина зуба), *fixed bridge prosthesis* (незнімний частковий зубний протез); *inflamed parotid gland* (запалення навколотовушної залози); $\text{Part.II} + A + N$ (18): *point-filled endodontic tooth* (зуб, запломбований внутрішньоканальним штифтом), *computerized digital radiography* (комп'ютерна цифрова рентгенографія); *fixed partial denture* (незнімний мостоподібний зубний протез); $A + \text{Part.I} + N$ (17): *dental extracting forceps* (щипці для видалення зубів), *mandibular gliding movement* (плавні рухи нижньої щелепи), *abrasive polishing agent* (абразивний порошок для чищення зубів).

Чотирикомпонентні стоматологічні терміни-словосполучення (ЧТС) представлені 44 моделями. ЧТС складають 20 % від загальної кількості БТС. Найбільш поширеними є 7 моделей: $A + N_1 + \text{Prep.} + N_2$ (38): *afferent nerves of teeth* (аферентні нерви зубів); $A + N_1 + N_2 + N_3$ (27): *periodontal ligament blood vessels* (кровоносні судини періодонтальної зв'язки); $A_1 + A_2 + A_3 + N$ (22): *temporomandibular extraoral radiographic examination* (позаротове рентгенологічне обстеження скронево-нижньощелепної зв'язки); $N_1 + N_2 + N_3 + N_4$ (17): *baby bottle tooth decay* («пляшечковий» карієс – карієс немовлят); $N_1 + \text{Prep.} + A + N_2$ (16): *gingivectomy in edentulous area* (хірургічне видалення тканини ясен беззубих ділянок); $A_1 + A_2 + N_1 + N_2$ (13): *removable partial denture retention* (фіксація знімного мостоподібного зубного протеза); $A_1 + N_1 + A_2 + N_2$ (13): *plastic tip ultrasonic scaler* (ультразвуковий пристрій із пластмасовим наконечником для видалення зубного каменю).

П'ятикомпонентні терміни-словосполучення (ПТС) підмови стоматології складають 4,6% від загальної кількості БТС. Вони утворюються за 25 моделями. Серед них найбільш поширеними є такі моделі: $A_1 + N_1 + \text{Prep.} + A_2 + N_2$ (8): *fibrous matrix of periodontal ligament* (волокниста матриця періодонтальної зв'язки); $N_1 + \text{Prep.} + N_2 + A + N_3$ (4): *shoulder of blade endosteal implant* (виступ клиноподібного внутрішньокісткового імплантату); $A_1 + A_2 + A_3 + A_4 + N$ (3): *lateral facial extraoral radiographic examination* (бічне лицеве позаротове рентгенологічне обстеження); $N_1 + N_2 + \text{Prep.} + N_3 + N_4$ (3): *air application in calculus identification* (використання повітря для виявлення зубного каменю); $A_1 + N_1 + A_2 + A_3 + N_2$ (3): *lateral jaw extraoral radiographic examination* (бічне позаротове рентгенологічне обстеження щелепи). Серед ПТС 6 моделей виявлено двічі, 13 моделей представлені лише одним прикладом, що свідчить про намагання якомога точніше диференціювати номінацію.

Досліджувана вибірка БТС містить також незначну групу шестикомпонентних термінів-словосполучень (ШТС) (0,6% від загальної кількості БТС), які формуються за 6 моделями (виявлені лише один раз): $A_1 + N_1 + \text{Prep.} + N_2 + A_2 + N_3$ (1): *inferior border on mandible radiographic examination* (нижня межа нижньої щелепи на рентгенограмі); $\text{Adv.} + \text{Part.II} + N_1 + \text{Prep.} + A + N_2$ (1): *apically repositioned flap in mucogingival surgery* (пересадка тканини біля верхівки кореня зуба під час операції на слизовій ясен), $A + N_1 + \text{Prep.} + N_2 + \text{Symb.} + N_3$ (1): *gingival hypoplasia in vitamin A deficiency* (гіпоплазія ясен, спричинена недостатністю вітаміну А). ШТС дуже громіздкі, і тому є малопродуктивними та малочастотними.

Як і в інших галузевих термінологіях, довгі стоматологічні БТС часто перетворюються в аббревіатури у зв'язку з їх частим використанням та з метою економії мовних засобів для швидкої передачі максимуму інформації, наприклад: *necrotizing ulcerative periodontitis* → *NUP* (гнійно-некротичний виразковий пародонтит), *Periodontal Screening and Recording* → *PSR* (метод швидкого огляду усіх зубів за допомогою зонду з тупим наконечником і запис показників відповідно до шести ділянок ротової порожнини), *mesial, occlusal and distal surfaces cavity* → *MOD cavity* (порожнина на медіальній, оклюзійній та дистальній поверхнях зуба), *anterior middle superior alveolar injection* → *AMSA injection* (ін'єкція цифровим шприцом у піднебіння для знечущення пульпи, лицевих та язикових періодонтальних тканин передніх зубів та премолярів верхньої щелепи без знечущення губ та лицевих м'язів), *Eutectic Mixture of Local Anesthetics* → *EMLA* (місцевий анестетик, що містить однакові кількості лідокаїну та прилокаїну), *myofascial pain dysfunction syndrome* → *MPD syndrome* (хронічний біль, спричинений різними чинниками та стисненням волокнистої сполучної тканини).

Іншим проявом закону економії мовних засобів у стоматологічній термінології є усування малозначимих ознак та утворення складних слів у назві терміна, наприклад: *acute necrotizing ulcerative gingivitis* → *acute ulcerative gingivitis* or *acute ulceromembranous gingivitis* (гострий некротичний виразковий гінгівіт), *cephalometric extraoral radiographic examination* → *cephalometric radiography* (позаротове цефалометричне рентгенологічне обстеження), *antero-posterior facial dysplasia* → *anteroposterior dysplasia* (патологічне розміщення верхньої та нижньої щелепи по відношенню одна до одної або до основи черепа), *cantilever fixed partial denture* → *cantilever partial denture* (консольний мостоподібний зубний протез), *Kirkland dental cement dressing* → *Kirkland cement dressing* (хірургічна пов'язка, що застосовується після хірургічної операції на тканинах періодонту), *resin matrix composite* → *composite resin* (комбінована смола, смоляна матрична суміш), *full veneer crown* → *full crown* (заповнена коронка, яка повністю відновлює клінічну коронку природного зуба).

Таким чином, синтаксичний спосіб творення термінів у підмові стоматології є надзвичайно продуктивним. У досліджуваній вибірці БТС превалюють ТТС з такими найпродуктивнішими моделями: $A + N_1 + N_2$ та $A_1 + A_2 + N$. Стоматологічні БТС утворюються внаслідок поступової конкретизації стрижневих термінів шляхом приєднання до них нових означальних елементів. Із збільшенням кількості компонентів БТС збільшується кількість моделей і зменшується кількість БТС. Збільшення кількості компонентів цілком виправдане, оскільки обумовлене необхідністю якомога точніше відобразити нове явище або поняття у галузі, що динамічно розвивається. Проте занадто довгі БТС незручні в користуванні, що призводить до їх оптимізації: використання аббревіатур, усування несуттєвих ознак, утворення композитів у їх складі.

Подальшою перспективою досліджень вважаємо аналіз семантичних зв'язків між компонентами стоматологічних БТС.

Література:

1. Абрамова Г. А. Медицинская лексика: основные свойства и тенденции развития / Г. А. Абрамова – М.; Краснодар : КубГУ, 2003 – 246 с.
2. Кудинова Т. А. Структурно-семантические особенности многокомпонентных терминов в подязыке биотехнологий (на мат-ле рус. и англ. языков): 10.02.19 / Т. А. Кудинова. – О., 2006. – 21 с.
3. Маджаева С. И. Медицинские терминосистемы: становление, развитие, функционирование: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / С. И. Маджаева. – Волгоград, 2012. – 39 с.
4. Мотченко И. В. Основные тенденции в формировании английской медицинской терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / И. В. Мотченко – Москва, 2001. – 23 с.
5. Смирнова Е. В. Структурно-семантический и лексикографический аспекты медицинской терминологии (на примере кардиологической лексики): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Е. В. Смирнова. – Ярославль, 2012. – 23 с.
6. Mosby's Dental Dictionary / St. Louis : Mosby – Missouri, 2004. – 763 p.